

EKONOMIA E KOSOVES DHE INTEGRIMI I SAJ NE UE

Msc.Ariana Xhemajli, ass.
arianaxhemajli@gmail.com

Abstrakti

Punimi përmban nevojën e integritit të ekonomisë së Republikës së Kosovës në Unionin Evropian. Në këtë funksion qëllimet dhe veprimtaritë e institucioneve të vendit tonë nuk janë kompatible. Tranzicioni i tejzgjatur i përcjellë me shumë probleme shoqërore, politike, juridike, sociale dhe mos trajtimi adekuat i tyre nga ana e institucioneve kompetente procesin e synuar e vështirëson në masë të madhe. Andaj, mobilizimi i të gjitha segemneteve institucionale dhe jointucionale nëpërmjet një palni të detajuar dhe konkret zhvillimor duke forcuar shtetin ligjor të përshpejtojë veprimtarinë për t'u integruar në UE. Përveç kësaj shoqëria kosovare duhet të vetëdijësohet për nevojën e integritit. Në këtë plan duhen të identifikohen burimet potenciale specifike me të cilat ndërmarrjet kosovare do të konkurrojnë me sukses në tregun evropian dhe njëkohësisht do të arrijnë që ta ruajnë identitetin e produkteve vendore dhe dinjitetin e shiqerisë kosovare.

Fjalët Kyçe; Integrim, konvergencë, BE, politikë ekonomike, institucione

Jel klasifikimi: F, F02, F13

Hyrja

Qëllimi thelbësor i politikës ekonomike të Kosovës duhet të jetë sjellja e një procesi substancial të *konvergjencës* drejt standardeve evropiane të jetesës, jo me larg se gjeneratën e ardhshme. Për të arritur këtë qëllim, të gjitha ministratë qeveritare, institucionet publike dhe agjencitë e përfshira në hartimin dhe zbatimin e politikës së zhvillimit ekonomik – në nivel qendror dhe lokal – kanë nevojë për një fokus të përbashkët strategjik. Roli i Bashkimit Evropian dhe donatorëve ndërkombëtarë është të përkrahin këtë fokus në konvergencën ekonomike dhe sociale, të asistojnë më këshilla dhe – si pjesë e procesit të integritit evropian – të asistojnë me resurse ekonomike.

Konvergjencia e suksesshme përfshin hiç më pak se një revolucion të heshtur strukturor. Për këtë kërkohet një transformim sistematik i sektorit prodhues dhe bujqësor kosovar si dhe kalimi nga një shoqëri në të cilën një pjesë e madhe e popullatës mbështetet në të hyrat nga jashtë ose në bujqësi për mbijetesë, në shoqëri në të cilën një forca punëtore e shkolluar ofron prodhime dhe shërbime konkurruese që mund të shiten e plasohen në tregun evropian. Kjo përfshin ndryshime të thella në mënyrën në të cilën qytetarët e Kosovës mësojnë, punojnë, prodhojnë dhe bashkëveprojnë me ekonominë globale. Si rezultat, konvergjencia kërkon nga cilado

qeveri e Kosovës që të komunikojë në mënyrë efektive me të gjithë qytetarët, tëi përfshijë ndërmarrësit dhe tëi qaset talenteve nga të gjithë sektorët e shoqërisë. Sfidat me të cilat sot ballafaqohen institucionet e Kosovës, ndërmarrësit dhe qytetarët janë tepër të mëdha. Secili qytetar i Kosovës është i vetëdijshëm për gjendjen e rëndë ekonomike. Pas krizës ekonomike të viteve të tetëdhjeta dhe dekadës shkatërruese në vijim (viteve të nëntëdhjeta), zhvillimi ekonomik në periudhën e pasluftës gjithashtu është varur me të madhe në trasfere, prej të hyrave nga diaspora dhe ndihmës ndërkombëtare. Baza e të hyrave vendore mbetet e ultë dhe shërbimet publike paguhen shumë pak. Rënia e vazhdueshme e ndihmës ndërkombëtare do të thotë se nevojat urgjente për investime publike në resurse njerëzore dhe infrastrukturë publike janë nën presion. Jemi të vetëdijshëm për ndikimin që zgjerimi i Bashkimit Evropian së fundi, dhe atij në të ardhmen, ka gjasa të ketë në zhvillimin ekonomik të Kosovës. Këtë vit Bashkimi Evropian i janë bashkangjitur dhjetë shtete të reja, shumica e të cilave kanë pasur një tranzicion të shpejtë e të suksesshëm në regjim të politikave liberale. Ndihma e BE-së për zhvillim u vihet në dispozicion këtyre shteteve që tëiu ndihmohet që të ecin në hap me pjesën tjetër të Bashkimit Evropian. Këto vende po bëhen lokacione tepër tërheqëse për investime të brendshme. Në këtë ambient ku gara sa vjen e rritet, do të jetë kualiteti i të menduarit strategjik po aq sa edhe efikasiteti i ndërmarrësve dhe biznesmenëve kosovar ai që do të përcaktojë performansën e ardhshme.

1. Nevoja për planin kombëtar të zhvillimit dhe integritetit

Vendimarrësit kosovarë nuk duhet të presin që procesi i Evropianizimit të fillojë zyrtarisht para se të hartojnë një strategji të tillë zhvillimi. “anëtarësimi në Bashkim kërkon praninë e një ekonomie funksionale të tregut dhe të kapacitetit për t’u ballafaquar me presionin konkurrues dhe forcat e tregut përbrenda Bashkimit”¹. Si shenjë zotimi ndaj procesit të kongjencës dhe të reformës strukturore, ne propozojmë të adaptohen konceptet dhe modalitetet e llojit të BE-së Plan Kombëtar i Zhvillimit për procesin e politikave në Kosovë. Ky proces në fakt është dizajnuar nga Komisioni Evropian që të përshpejtojë zhvillimin dhe konvergjencën në shtetet më të varfëra anëtare të BE-së, si dhe në vendet konkurruese. Nuk është natyra e sfidës së zhvillimit të Kosovës ajo që është unike. Më shumë është thellësia e tij, sa i përket pikës fillestare tepër të pafavorshme. Dokumentet strategjik e të hartuara vitet e fundit brenda ministrive qeveritare në Kosovë, së bashku me analizën dhe ndihmën investuese të agjencivë ndërkombëtare, paraqesin stadin e parë të këtij procesi.

Plani Kombëtar i Zhvillimit përfshin fazat në vijim:

- Një vlerësim i plotë dhe realist i kërkesave të zhvillimit strategjik të një ekonomie që ecën drejt integritetit në BE;
- Hartimi dhe shpenzimet e hollësishme e koherente të strategjive ministrore, për të hequr barrierat për një zhvillim më të shpejtë, me

¹ Dokumenti Punues i Stafit të Komisionit, Kosova nën RKSOKB 1244, Raporti mbi progresin, Komisioni Evropian, 2007

fokus në nevojat për investim në fushat kyçe të resurseve njerëzore, infrastrukturë publike dhe ndihma e alokuar me kujdes në sektorët produktive të ekonomisë;

- Vlerësimi rigoroz paraprak i pasojave të mundshme të një programi të tillë zhvillimor në sajë të gjenerimit të një ngritjeje të qëndrueshme të përsheptuar dhe konvergjencës drejt standardeve të jetës në BE.

2. Kordinimi institucional Kombëtar

Zhvillimi i strategjive ekonomike për “motorët” kyç zhvillimor në sektore do të kërkojë koordinim të ngushtë në mes të Ministrisë së Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural dhe Ministrisë së Tregëtisë dhe Industrisë. Strategjitë e tjera ministrore duhet të shihen në përkrahje të qëllimit për zhvillim industrial rural, duke ofruar inpute që janë absolutisht më të rëndësishmet për këtë proces. Duke siguruar se forca punëtore e ardhshme e Kosovës do t’i ketë kualifikimet arsimore të nevojshme për të qenë e aftë që të garojë me ekonominë evropiane e globale në rritje, do je jetë imperative, dhe gati sigurisht do të kërkojë alokim resursesh dukshëm më tepër këtij sektori sesa që merr për momentin. Në një strategji për rritje duhet të marrë parasysh faktin se resurset e Kosovës janë shumë të limituara dhe duhet të përdoren në mënyrë efektive në fushat ku kthimet janë më të larta. Shumë strategji të zhvillimit ekonomik apo të rritjes bëjnë një punë të mirë në vlerësimin e dobësive në një ekonomi, por jo edhe aq të mire në vlerësimin e rrënjëve të dobësive dhe zgjidhjet e rekomanduara²

Në shumicën e shteteve anëtare të BE-së, përgjegjësia për menaxhim të Planit Kombëtar për Zhvillim (procesi PKZH) i ipet një njësie për strategji të vecanta ekonomike, të vendosur brenda Ministrisë së Financave. Kjo njësi zakonisht është e ndarë nga ana buxhetore e Ministrisë, mirëpo aktivitetet e saja duhet të jenë në përputhje me strategjinë e përgjithshme buxhetore. Ajo kontrollon hartimin e Planit Kombëtar për Zhvillim, ndërlihet me ministritë e tjera ekonomike dhe sociale përdërisa këto të fundit kontribuojnë me strategjitë e tyre sektoriale në PKZH më gjërë, dhe është poashtu përgjegjëse për zgjedhjen e konflikteve që mund të lindin mes ministrive.

Është e qartë se një njësi strategjike ekuivalente është urgjentisht e nevojshme në Kosovë. Pa të, planet strategjike të ministrive të ndryshme mbase nuk mund të integrohen në një plan strategjik kombëtar koherent, kryesisht të përgaditur sipas parimeve të BE-së si më lart. Gjithashtu nuk duhet të ketë dyshim në atë se egziston nevoja që të aplikojnë sunstancialisht një bashkëpunim ndër- ministror në të gjitha nivelet, dhe se në këtë përpjekje Kosova mund të marrë nga përvoja e konsiderueshme e të gjitha shteteve të reja anëtare të BE-së, të cilat kanë vënë në jetë sistme të tilla të shëndosha të koordinimit të politikave. Zbatimi i njëjtë i kushteve për zgjerim të vendosura nga BE andaj të gjitha shteteve aplikante shpesh

² “Diagnoza e rritjes (ngritjes)”, Dani Rodrik, Ricardo Hausmann dhe Andres Velasco, Universiteti i Harvardit

herë është lëndë e kritikave, prandaj për to thuhet edhe se paraqesin “standarde të dyfishta” të cilat duhet të plotësohen³

Madje edhe para ndonjë marrëdhënieje me BE-në, planifikimi zhvillimor në Kosovë nuk duhet ndjekur në një vakum evropian. Realiteti është se ekonomia e Kosovës është e thellë ngulitur brenda ekonomisë gjithpërfshirëse të Bashkimit Evropian në zgjerim e sipër. Ky lloj i procesit strategjik tanimë zbatohet në *të gjitha* shtetet e reja anëtare. Plani Kombëtar Zhvillimor ofron procesin më të shëndoshë e logjik si:

- **Një vizion për integrimin e Kosovës në strukturat evropiane**, duke u bazuar në një vlerësim realist të gjendjes së tanishme të ekonomisë së Kosovës dhe në atë që nevojitet për të ecur drejt integritit Evropian.
- **Qëllimi për të zhvilluar ndërmarrje konkurruese industriale dhe bujqësore**, për të tejkaluar barrierat ndaj zhvillimit dhe për të drejtuar fondet e rralla publike në resurse njerëzore dhe infrastrukturë publike që janë thelbësore për arritjen e këtij qëllimi.
- **Instrumenti i Planit Kosovar të Zhvillimit**, i cili është mirë i themeluar në vendet evropiane për aktivitetet e planifikimit dhe caktimit të prioriteteve.

3. Plani Zhvillimor për Kosovën

Në fazën e tanishme të zhvillimit, procesi i planifikimit është duke zënë vend përbrenda minstrive të qeverisë së Kosovës, kryesisht në bazat e departamenteve. Fatkeqësisht, duket se është vetëm një numër i kufizuar i informatave të mundshme që koncentrohen në pefromancën e Ndërmarrjeve Publike (NP-ve-) dhe Ndërmarrjeve Shoqërore (NSH- ve) si dhe pothuajse asnjë informata mbi sektorin privat të ndërmarrjeve.

Në rastin e Kosovës është zhvilluar një situatë ku një pjesë e madhe e së cilës mund të quhet “program publik investues” është udhëhequr në bashkëpunim të dyanshëm me një varg të agjncioneve të mëdha ndërkombëtare dhe donatorve. Ajo që do duhej të largohet nga kjo situatë drejt një plani Zhvillimor Kombëtar për Kosovës? Dhe si mund të velësohej ai?

Vendet me prosperitet zhvillimor mund të gëzojnë një varg luksoz të themelimit të qëllimeve socio -ekonomike pasi që ato kanë për qëllim të kenë burime adekuate. Vendet në zhvillim siç është Kosova në një anë duhet të përqendrohen në qëllimin e rritjes e shkallëzore të zhvillimit të të hyrave për kokë banori. Për shkak të kujdesit të duhur me ndikim në shpërndarjen e të hyrave në vend qëllime tjera të dhurshme socio-ekonomike, kanë për qëllim të vinë në linjë si një pasojë drejtpërdrejtë zhvillimit dhe rritjes së ekonomisë në përgjithësi (p.sh. ndihmesa në përmirësimin e kushteve sociale në fushat e shëndetësisë dhe shkollimit, përmirësimi i mbrojtjes së ambientit, etj).

³ Wiener, Antje (2002) Finality vs. Enlargement: Constitutive Practices and Opposing Rationales in the Reconstruction of Europe, Jean Monnet Working Paper 08/02.

Për secilin shtet të varfër detyrimet janë më së bollshme. Në rastin e Kosovës, është i lokalizuar në një fushë periferike apo gjeografikisht-ekonomikisht të pafavorshme, afër zonave së konfliktit dhe dizorientimit të performances ekonomike. Ekziston një varg strukturash joadekuate institucionale. Niveli fillestar i zhvillimit është pranueshëm i ulët, duke vënë detyrimet në mundësi të burimeve (p.sh. krijuesit e politikave ballafaqohen me detyrime financiare nga bilanci i pagesave dhe duke financuar kërkesat për borxhe të sektorit publik). Kjo ka një strukturë fillestare të jofavorshme ekonomikisht me një sektor të gjërë të bujqësisë dhe një konfigurim të papërshtatshëm të sektoreve industriale dhe një sektor të nënzhvilluar të tregut të shërbimeve. Niveli i kapitalit njerëzor si dhe i teknologjisë është shumë i ulët, duke i vënë detyrimet në strategjitë e realizueshme zhvillimore. Nevoja për të redukuar eksploatimin e burimeve të papërtëritshme mund të vë detyrime të tjera në zhvillim. Pavarësisht nga mënyra e sfidimit të detyrimeve ata duhet të identifikohen qartazi dhe më përkushtim finsikëror. Qeveria e Kosovës duhet t'i identifikojë projektet e veta bazuar në një vlerësim të sinqertë të sifdës shoqërore dhe ekonomike. Nëse Qeveria e Kosovës nuk i bën ato me specifikat e prioritetëve politike, atëherë agjencitë ndërkombëtare do t'i bëjnë ato me specifikat e tyre!

Përfundimi

Qëndrim i përbashkët i të gjithë akterëve në procesin e privatizimit, institucioneve relevante, qeverisë së Kosovës, Bashkësisë ndërkombëtare është se privatizimi është domosdoshmëri për integrimin e Kosovës në UE dhe gëzon përkrahjen e plotë nga të gjithë.

Modeli i privatizimit në Kosovë duhet shikuar si modeli më i mirë i mundshëm brenda rrethanave në të cilat gjendet Kosova. Statusi politik i papërcaktuar ishte elementi kryesor që në një mënyrë ka imponuar këtë model. Privatizimi ishte ndal për një periudhë mjaft të ndjeshme kohore për shkaqe të mirënjohura gjeopolitike. Konsensusi përfundimtar qëndroi në intencën e dizajnit të mekanizmit të tillë që do të lejonte vazhdimin e papenguar të procesit të privatizimit dhe të gjitha ankesat dhe pretendimet të zgjidhen nëpërmjet Odës së Veçantë të Gjykatës Supreme të Kosovës. Pra me fjalë të tjera, modeli i përzgjedhur kishte për qëllim anashkalimin e vështirësive të cilat mund të mbajnë peng në një mënyrë apo tjetrën procesin në tërësi.

Nuk duhet të harrojmë të gjithë ne ekspertët e ekonomisë se rezultatet e para makroekonomike pas përfundimit të privatizimit mund të priten vetëm pas një periudhe 5-10 vjeçare. Deri atëherë, institucionet qeveritare dhe joqeveritare duke përfshirë të gjithë aktorët kontribuues në zhvillimin ekonomik, duhet të përpilojnë plane dhe hartojnë projekte në funksion të stimulimit dhe përkrahjes së iniciativës private që është në lindje e sipër. Vështruar nga prizmi i ekonomisë së tregut, me rëndësi kapitale është transformimi sa më i shpejtë i pronës shoqërore në atë private. Iniciativa private mbetet i vetmi gjenerator i pakontestueshëm i zhvillimit ekonomik në botën moderne të biznesit.

Do të ishte iluzion nëse themi se gjithçka vajti në rregull dhe se nuk kishte gabime. Me siguri se në procese të tilla komplekse gabime ka dhe se ato zbulohen

vetëm me kalimin e kohës përmes kryerjes së punëve dhe detyrave. Tek e fundit, mësimi zë vend atëherë kur detektohen gabimet e së kaluarës dhe më pastaj ndërmerren masa për të përmirësuar sjelljet apo mënyrat e kryerjes së punëve.

Të gjithë ata që mendojnë ndryshe, përgjigjen mund ta gjejnë në pyetjen hipotetike: vallë, çka nëse privatizimi do mbetej i bllokuar?

Referencat

1. Amin A., The globalization of the economy: an erosion of regional networks., London 2000
2. Blackhurst R & Anderson K., Inegration and the Global System, New Yor
3. Francis F., "Pas fundit të historisë", 2006.
4. Hana L. & Telo I., Tranzicioni në Shqipëri – arritjet dhe sfidat, Tiranë 2005
5. Ilić G., Reforme Evropske Unije – Institucionalni aspekti., Beograd 2004
6. Jovanović M., Evropska Ekonomska integracija, Beograd 2004
7. Lakër U., Europa në kohën tonë 1945 – 1992, Përkthyer nga kush eshte perkthyer??? dhe botuar në Tiranë 2006
8. Limani M., Integrimet ekonomike evropiane, Prishtinë 2004
9. Mario B. & Marko Sh., Transition-the first decade, Washington 2001
10. Sadiku M., Transicioni dhe Reformat Institucionale në Kosovë, Riinvest, Prishtinë 2007
11. Selmanaj S. Globalizimi dhe Tranzicioni – dilemat dhe sfidat, Riinvest Prishtinë 2006
12. Selmanaj S. Sistemet ekonomike bashkëkohore, Prishtinë 2006
13. Selmanaj B., Globalizimi, Lubljanë 2006
14. UNDP, Regional Centre Bratislava and World Bank Global Network Development of Learning, "Establishment and application of politics and initiatives on SME support", 2004.
15. Uvalic Milica, "Privatisation and Corporate Governance in Serbia (FRY)", dhjetor 2001;
16. World Bank, "World Development Report 2000/01: Attacking poverty", NY, 2001;
17. World Bank report, "Supporting the Economic Growth and Sustainable Development", in cooperation with Ministry of Agriculture and Food, Albania, November, 2002;